

Šola kot protiversko bojišče

Začenja se novo šolsko leto. Učenci in dijaki se bodo spet srečali z različnimi področji, tudi z zgodovino, ki pa jo v naših učnih programih zaznamuje svojevrstna »invalidnost«. O tem in o povojnem partijskem preganjanju vernosti na šolah na Celjskem ter v Posavju in Zasavju se pogovarjamo z zgodovinarjem dr. MILKOM MIKOLO iz Zgodovinskega arhiva Celje.

»Naloga zgodovinske stroke je, da učence že v osnovni šoli, zlasti pa v srednji, objektivno seznanja z našo preteklostjo z vsemi njenimi svetlimi in temnimi stranmi,« ste med drugim dejali v pogovoru za *Družino* v začetku leta 2000. To bi, če smo konkretni, pomenilo, da bi moral povprečen slovenski učenec vedeti, zakaj sta bila denimo sprejeta zakona o denacionalizaciji in o popravi krivic.

Na vsak način bi to moral vedeti. Predvsem pa bi vsak učenec, ki konča osemletko, moral vedeti, kakšen je bil povojni sistem v Sloveniji – da je bil to totalitarni sistem. Do takega sklepa učenec, kot je videti iz učbenikov, ne more priti. V nobenem učbeniku ni to izrecno poudarjeno, nikjer tudi ni mogoče zaslediti primerjave med nacističnim in fašističnim ter komunističnim totalitarnim sistemom – kaj imajo skupnega in v čem se razlikujejo. Tega ni. Še med učitelji tega vedenja ni. Ko smo imeli novembra lani v Radovljici posvetovanje o teh vprašanjih, je eden izmed udeležencev – pazite, profesor na srednji šoli! – odločno protestiral, da bi bil v Sloveniji po vojni totalitarni sistem.

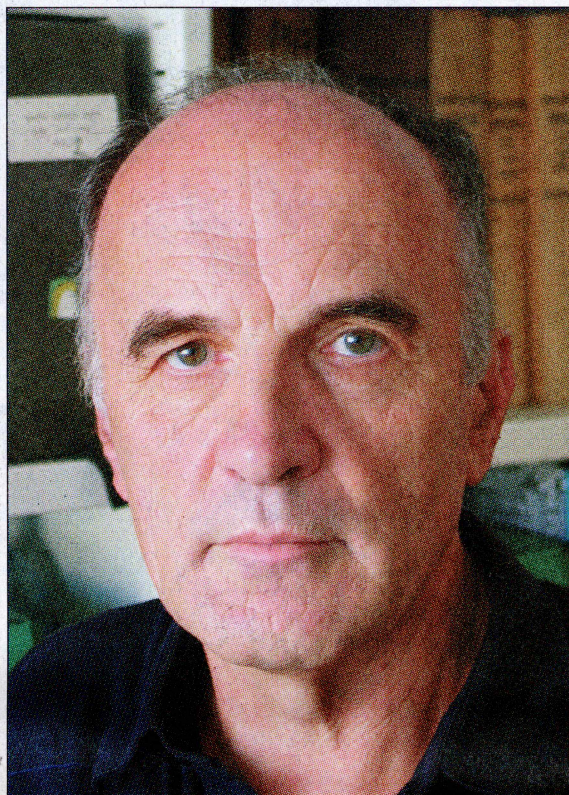
Čemu pripisujete takšno vsebino učnih načrtov za zgodovino?

Šolstvo je, razen kratkih izjem, ves čas v rokah kontinuitete. Sedanja oblast dejansko predstavlja kontinuiteto nekdanje, le v nekoliko drugačni obliki. Tukaj srečujemo ljudi, ki ne želijo, da bi se učenci seznanili z resnico. Dokler ne bo političnih sprememb, dokler ne bo prišla na oblast druga opcija, česa drugega ni mogoče pričakovati. Od te oblasti nikoli.

Katere najbolj »občutljive teme« je šolska zgodovina bolj ali manj spregledala?

Sploh ni treba iti v podrobnosti. Že splošno gledano, v svetovni zgodovini, so to vse teme, ki obravnavajo socialistične revolucije od oktobrske naprej. Že tam se ne pove, za kakšne revolucije je šlo in kaj so prinesle tistim družbam – kakšno trpljenje, kakšne totalitarne sisteme z delovnimi taborišči, z milijoni pobitih ... Na nacionalni, slovenski ravni je podobno. Tudi tu se izogibajo že temeljni opredelitvi, ali je bil prejšnji sistem demokratičen ali totalitaran. Kajti neke vmes pač ne more biti. Pri nas se še vedno prikazuje, kot da je bil ta sistem, ki so ga imenovali samoupravi socializem, bistveno drugačen od sistemov v državah real-socializma, v resnici pa ni bilo velike razlike. Morda bi to lahko rekli za osemdeseta leta in proces demokratizacije. Po drugi strani pa je res, da so tudi v tem obdobju v jugoslovanskem aparatu obstajali vsi mehanizmi, s katerimi bi bilo mogoče vzpostaviti razmere, kakršne so bile v prvih povojnih letih. Imeli smo politično policijo, Udbo, sodišča, ki so bila v določenih kazenskih zadevah popolnoma odvisna od partije; imeli smo armado, ki je bila partijska in še zdaleč ne ljudska. Da je bilo takoj mogoče vzpostaviti nekdanje razme-

re, se je pokazalo na Kosovu, ko je bil v tajnem uradnem listu objavljen dekret o ustanovitvi taborišč za »kontrarevolucijo« oziroma za tiste, ki bi ogrožali državno in družbeno ureditev. Neko dogajanje je

Dr. Milko Mikola (foto: B. Š.)

bilo potrebno samo označiti za kontrarevolucijo in komunistični režim bi uporabil ista sredstva, kot jih je po vojni. Jugoslovanska armada in policija sta to uporabili proti Albancem na Kosovu, nič drugače pa ne bi bilo v Sloveniji, če bi prišlo do podobnih nemirov.

Pri opozarjanju na teme, ki manjkajo v šolskem programu, ne ostajate le pri besedah. V reviji *Zgodovina v šoli*, izdaja jo zavod za šolstvo, je letos izšla tematska številka *Slovenci v prvem desetletju po drugi svetovni vojni*, kjer so vzorčno obdelane nekatere izmed teh tem. Sami ste se lotili oblik represije komunističnega režima v Sloveniji v letih od 1945 do 1952. Kakšni so strokovni odmevi na to publikacijo?

Kakšen je bil odziv bralcev na tematsko številko *Zgodovine v šoli*, pravzaprav ne vem natančno, zato bi bilo bolje, da to vprašate odgovorno urednico Vilmo Brodnikovo. Lahko pa povem nekaj o prvih odzivih poslušalcev, glede na to, da gre za prispevke z že omenjenega radovljiškega seminarja. Slušatelji z izjemo dveh udeležencev – za enega izmed njih celo menim, da je bil tam kot provokator – so bili z vsebino zelo zadovoljni in so poudarjali, da so takšne in tako obdelane teme pogrešali. Seminar je bil v celoti posvečen tabuiziranim temam ali, če hočete, sivim lisam, ki niso našle poti v učbenike in tudi v širšem zgodovinskepisju niso bile obdelane tako, kot bi bilo potrebno. Pa saj ne gre samo za osnovne in srednje šole. Naj za primer vzamem prisilno, poboljševalno in družbeno koristno delo ter delovna taborišča. To področje je še danes za pravnike *tabula rasa*. Končajo pravno fakulteto, pa teh stvari ne poznajo. Kar spet kaže, da je celoten šolski sistem naravnano tako, da bi, če že nič drugega, vsaj »preložil« to, da bi mladi ljudje izve-

deli resnico o pravi naravi prejšnjega sistema. Tako nastane izkrivljena slika: če ne poznaš njegovih grozodejstev, v komunističnem sistemu res ne vidiš ničesar slabega in ga ne obsojaš.

Ostaniva še naprej na šolskem področju, a nanj pogledva iz zornega kota še ene vaše publikacije, zbirke dokumentov, ki ste jih v dveh knjigah izdali pod naslovom *Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS*. Kako je dozorela zamisel za ta projekt?

Ko so bili iz nekdanjega partijskega arhiva vrnjeni fondi okrajnih in občinskih komitejev ZKS, ki spadajo pod naš arhiv, sem se lotil dokončnega urejanja tega gradiva. Pri tem delu – gre za zelo obsežno gradivo, več kot 50 tekočih metrov – sem opazil, kako velik poudarek so komu-

nisti dajali boju proti veri in Cerkvi in da je partija težišče tega boja prenesla predvsem na šole. Dokumente s takšno vsebino sem zato začel načrtno zbirati, fotokopirati in pripravljati za objavo. Knjigi sta tako sad več kot petletnega dela.

S kakšnimi metodami so skušali krajevni oblastniki posegati v šolo in iz nje čistiti »klerikalne elemente«?

Največja vrednost objavljenih dokumentov – vsaj jaz tako vidim – je prav v tem, da se v njih zrcali, kako so smernice in sklepe osrednjih partijskih organov uresničevali na terenu; s kakšnimi metodami so skušali doseči, da bi religijo kar najbolj omejili, če je že ni bilo mogoče izkoreniniti, in Cerkev čim bolj onemogočili pri njenem delovanju. V tem »projektu« so polagali upe predvsem v mladino. Želeli so jo preusmeriti, ideološko odvrniti od vere in jo nadomestiti z »znanostjo«, kot so govorili, v resnici pa je šlo za čisto marksistično pojmovanje sveta, ki naj bi nadomestilo vsakršno versko pojmovanje. Do leta 1952 je bil sicer verouk še vedno lahko v šoli, tega leta pa ga prepovedo in sme biti samo še v cerkvi. Uporabljali so še druge metode, ki morda niso videti nasilne, pa zato niso nič manj represivne. V času, ko bi moral biti verouk, so organizirali športne prireditve, gledališke predstave in obvezen ogled filmov, obvezno udarniško delo tudi ob nedeljah, da bi tako učencem preprečili obisk verouka ali maše. Poleg tega so poudarjali, da je treba pri pouku snov vedno podajati »znanstveno« in tako otrokom z besedo in zgledom oblikovati svetovni nazor, ki ne bo imel nič skupnega z vero. Učitelji, ki takih metod niso hoteli izvajati, so bili, kot je razvidno iz dokumentov, podvrženi pritiskom. Če so se upirali, so bili lahko celo izključeni iz šol. Zlasti leta 1952 so v Sloveniji z

vseh učiteljskih odstranili dijake, ki so bili verni in se veri niso hoteli odpovedati. Takšno usodo je doživelo tudi precej profesorjev. Ko smo pripravljali *Temno stran mase*, sem ugotovil, da je bilo to verjetno najbolj množično v Sloveniji v Mariboru. V Celju ne toliko, ker je bil takratni ravnatelj na učiteljsku, pokojni Aškerc, sicer član partije, vendarle nekoliko zadržan pri izvajanju partijskih sklepov in smernic.

Ena izmed teh smernic je bila tudi, da so morala predvsem vodstva gimnazij ugotavljati, kateri njihovi dijaki se odločajo za vstop v bogoslovje, in ustrezno ukrepati. Ali so vodstva šol takšne smernice upoštevala?

Kar sem lahko ugotovil iz dokumentov, so. »Zanesljivi« profesorji, če gledamo na zanesljivost z režimske strani, so morali z raznimi metodami ugotoviti, kateri učenci se nameravajo usmeriti v duhovniški poklic. Ne gre samo za srednje šole, temveč tudi za osnovne, torej za fante, ki so se odločali za vstop v malo semenišče. Za te so dobili nalogo, naj jih odvrnejo od takšne odločitve. Tako so jim npr. obljubili ali pa celo zelo hitro podelili štipendije za kakšen drug študij, obljubljali dobre zaposlitve ...

V kolikšni meri je bila partija v protiverskem boju uspešna?

Ob podpisu protokola med Svetim sedežem in jugoslovansko vlado leta 1966, kar je bil prvi korak k obnovi leta 1952 pretrganih diplomatskih stikov, je partija v posebni brošuri, ki je nosila oznako *strogo zaupno* - njen avtor je bil po vsej verjetnosti Zdenko Roter, našel pa sem jo v fondu enega izmed občinskih komitejev, ki jih hrani naš arhiv - preverjala dosežke dvajsetletnega načrtnega delovanja proti veri in Cerkvi. Rezultati so bili porazni. To velja za vso Slovenijo, tudi za Celje. Vzemimo le en podatek: število otrok, ki so obiskovali verouk, je bilo ves čas enako, morda je celo nekoliko naraščalo. Takšne podatke je namreč partija ves čas spremljala. Njena oblast na ravni občin je vsako leto ugotavljala, koliko otrok hodi k verouku, koliko jih je šlo k birmi ipd. Te spise so odlagali pod posebno šifro, saj se je s temi vprašanji ukvarjala celo posebna služba. Tako imamo tudi v občinskem gradivu zelo natančne statistične podatke o vernosti, dejavnostih duhovnikov. Prej sva govorila o fantih, ki so se odločali za duhovništvo. Omenjena brošura ugotavlja, da tudi njihovo število narašča.

Tudi sicer iz nemajhnega števila objavljenih dokumentov veje nekakšna zafrustriranost lokalnih partijskih veljakov, ker vera kljub drugačnim usmeritvam in prizadevanjem v šolah, ni izginjala, prej narobe. Morda se bodo kakšnemu bralcu tedanji komunisti še zasmilili. Toliko prizadevanj, potem pa ...

(nasmeh) Ob prebiranju teh dokumentov človek dobi vtis - pa saj ne gre za vtis, to so dejstva! - da je partija v boj proti veri in Cerkvi vložila ogromno energije, več kot v gospodarske, socialne, zaposlitvene probleme. Oblikovane so bile posebne t. i. ideološke komisije pri občinskih in tudi okrajnih komitejih in seveda na ravni centralnega komiteja. Ob dejstvu, da jim kljub temu ni uspelo, je iz dokumentov res čutiti strahotno razočaranje. Ko je leta 1966 prišlo še do sporazuma med Cerkvijo in državo ter leta 1970 do vnovične navezave diplomatskih stikov z Vatikanom, kar je pomenilo, da je bilo

protiversko in proticerkveno vojno stanje vsaj na formalni ravni pretrgano, je to pomenilo strašno razočaranje predvsem za stare komuniste, saj so v tem videli poraz v boju partije proti svojemu sovražniku, Cerkvi.

Omenili ste ideološke komisije. Ob njih je mogoče videti, kako je v boju proti veri in Cerkvi nastala sprega med različnimi organi: postajami milice, partijskimi komisijami, »zanesljivimi« učitelji po šolah ...

Verjetno je ta sprega še daljša, saj je tu zraven vsaj še Udba, da ne omenjamo različnih ovaduhov. Saj miličnik v uniformi ni mogel iti v cerkev in poročati, kaj je govoril duhovnik, prav tako ni mogel iti v procesijo. To so zanj delali civilisti. Vsak totalitarni režim je do ljudstva silno nezaupljiv in si zato ustvari od politične policije do razvejenega ovadštva. Kot je razvidno iz dokumentov, je partija podatke o vernosti dobivala z raznih strani. Žal so se pri tem zelo angažirali tudi mnogi učitelji, ki so kolege ne samo ovajali, temveč tudi maltretirali. Našel sem dokumente, konkretno za gimnazijo Celje, ki kažejo, kako je neki profesor za Udbo pisal karakteristike svojih kolegov, predvsem tistih, ki so obiskovali verske obrede. Celotno otroke so pridobivali za zbiranje takšnih podatkov.

Ali je med objavljenimi dokumentiranimi zgodbami kakšna, ki vam je, če smem uporabiti ta izraz, najljubša?

Res je ena zame posebno pomenljiva. Pripoveduje o pokončni drži dveh učiteljev, zakoncev Rudija in Ane Alif z osnovne šole na Razborju. Kot je razvidno iz dokumentov, sta bila partizanska učitelja in sta na lastni koži skusila veliko medvojnega trpljenja. Po vojni pa so ju neprestano preganjali, in sicer zato, ker sta bila verna, ker sta svojo vernost tudi javno izkazovala in se ji nista hotela odreči. Prišlo je tako daleč, da sta bila večkrat klicana na občinski komite. Končno sta leta 1963 napisala odprto pismo komiteju ZKS Sevnica - ta dopis je objavljen v moji publikaciji in to bi si

Knjigi *Religija, cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS (zgodovinskega arhiva Celje)* je mogoče dobiti v knjižarnah Mohorjeve družbe. Kupiti je mogoče vsak zvezek posebej (prva knjiga prinaša dokumente občinskih komitejev ZKS celjskega območja, druga Posavja in Zasavja) po ceni 2.500 tolarjev, skupna cena za obe knjigi pa je 4.000 tolarjev. Morda ni odveč pripomniti, da je bila takšna cena za skoraj 350-stransko (!) publikacijo (obe knjigi skupaj) mogoča le zato, ker se je njen urednik odpovedal honorarju. Njegova želja namreč je, da bi ti dokumenti prišli do čim širšega kroga bralcev in tako iz prve roke ponudili vpogled v partijsko razumevanje vere - razumevanje, ki ga dobro ponazarjajo besede partijskega veljaka Franca Leskoška Luke iz leta 1954 (v uvod svoje publikacije je ta navedek postavil tudi dr. Milko Mikola): *Mi smo nasprotniki vere. Mi vemo, da je vera šašava stvar. To je strašilo za ljudi. Vera v 20. stoletju ne spada več v našo stvarnost. To je stvar, ki je bila pred 500 leti, danes pa je neumnost ...*

današnji učitelji morali prebrati -, v katerem sta odločno povedala, da je vera stvar človekove svobode, ki se ji ne nameravata odreči. Žal iz dokumentacije ni razvidno, kako se je ta zgodba končala, kljub temu pa me je resnično presenetila njuna pokončnost.

Ali se v objavljenih dokumentih sicer ljudje prepoznavajo?

Objavljeni so faksimili, torej dokumenti, kakršni so nastali, z imeni in priimki vred. Jasno, da se ljudje prepoznajo. Izbrisal sem le nekaj imen ljudi, o katerih ovaduh navajajo žaljive stvari.

Kakšni so odzivi?

Do zdaj samo dobri. Ponekod dokumente berejo kot *bestseller*, sploh če se vsebina dotika njihovega kraja in ljudi, ki jih poznajo. Negativnih odzivov ni, pa se jih tudi ne bojim. Da bi mi danes tisti, ki so 45 let kratili človekove pravice in se zdaj najdejo v dokumentih, ki te kršitve dokazujejo, še lahko grozili?! Tega se pa res ne bojim.

Knjigo ste izdali v samozaložbi. Zakaj?

Po zakonu o arhivih in o arhivskem gradivu imamo arhivisti nalogo, da dokumente, ki jih strokovno obdelujemo, torej urejamo, valoriziramo, popisujemo ..., tudi objavljamo, sicer brez prave vrednosti obležijo na arhivskih policah. Gradivo, ki sem ga zbral, je po mojem prepričanju takšnega pomena, da se mu to ne bi smelo zgoditi. Dokumente sem skušal izdati pri našem arhivu, ki mi je doslej izdal še vse publikacije, ki sem jih predlagal. Arhiv je tudi ta predlog sprejel v načrt. Za zbirko smo zaprosili za finančno pomoč ministrstvo za kulturo, vendar pa je to financiranje zavrnilo.

Razlog?

No, za odgovor na to vprašanje bi se morali obrniti na ministrstvo. Jaz sicer vem, zakaj; tudi tisti, ki so financiranje zavrnilo, vedo, zakaj, čeprav skušajo svojo odločitev skriti za raznimi razlogi. Šele pred kratkim, ko sta knjigi dokumentov že izšli, so poslali odgovor na mojo zahtevo, naj zavrnitev pojasnijo. Eden izmed članov pristojne komisije, ki v Ljubljani velja za »rdečega komisarja«, mi je napisal obširen odgovor. Veliko cinizma je v njem ... Čemur pa se sploh ne čudim, ker od ljudi takšnega kova drugega pač ni mogoče pričakovati. Arhiv tako ni dobil potrebnih sredstev, sam pa projekta ne bil zmožni ne po finančni ne po organizacijski plati. Nekako pa se je v javnosti razvedelo za to moje delo in tako so mi s celjske Mohorjeve družbe ponudili tehnično in finančno pomoč. Sam kot avtor prevzamem odgovornost za vsebino, in, če stvar ne bi šla zadovoljivo v prodajo, tudi za kritje stroškov izdaje.

Ali je, glede na to, da se dokumenti dotikajo šolstva, kakšno knjigo že kupilo ministrstvo za šolstvo?

Doslej ni bilo z njihove strani nobenega zanimanja. Niti iz šol ne. Je pa treba povedati, da javne predstavitve te publikacije - denimo v časopisih ali vsaj na lokalnem radiu - še ni bilo. Morda bo potem odziv v teh krogih drugačen in bodo knjigi naročile posamezne šole, zlasti tiste, ki se v njih »najdejo«. Pa tudi če se ne, bi bilo prav, da se vsaj učitelji zgodovine, pa ne le oni, seznanijo s tem, kakšnim pritiskom so bili nekoč zaradi vernosti izpostavljeni njihovi kolegi.

Pogovarjal se je
BOGOMIR ŠTEFANIČ ml.